

tryghedens og fællesskabets pris. I talrige generationers katekismeundervisning har børnene mødt de lutherske tanker om »med frygt og bæven at være lydige imod jeres jordiske herrer som mod Kristus selv«. Her har han i sandhed haft en »virkningshistorie«, som kan være med til at forklare, hvordan classesamfundene har kunnet fungere i de lutherske stater, hvor denne side af Luthers teologi er blevet banket ind i hovedet på befolkningen som fællesskabets norm og betingelse – igen: naturligvis uden at det bevidsthedsmæssigt er blevet formuleret som klassekamp. Vi er ganske enige med Grane i, at det, der sker i menneskers bevidsthed, når de møder Luthers tanker, både har historisk betydning og nutidsrelevans.

Det samme har historiesynet. Og her er det jo ikke kun os, der har besvær med at få sammenhæng i Granes historiesyn. En af hans kolleger har i en i øvrigt særdeles rosende omtale af bogen nævnt de »tidehvervske kæpheste«, Grane gerne vil have redet sammen med Luther, hvortil »kommer et historiesyn, som jeg nok vil tro kunne give ti vise historiefilosoffer hovedpine« (Jan Lindhardt i Politiken 19.11.1983). Vi skal ikke udtale os om, hvordan de vise historiefilosoffer ville stille sig, men man kunne måske forsøgsvis gætte på, at de bl.a. ville hæfte sig ved anstrengelserne for at forene to uforenelige størrelser: at ville »forstå« historien inden for en forståelsesramme af *scientific history* i hermeneutisk udgave, som baserer sig på tingenes forklarlighed og forståelighed efter en underliggende »naturvidenskabelig« rationalitet og videnskabelighed, almen i tiden, og en tro på evangeliets skjulte, men virksomme rolle i verden, noget som efter sin natur må forblive uforklarligt efter samme rationalitet.

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER TIL INGELA KYRRE OG ALEX WITTENDORFF

AF LEIF GRANE

En historiker bør principielt vide *alt*. Alligevel ved vi, at hver enkelt af os kun har kendskab til uendeligt lidt. Eftersom vor horisont altid er meget begrænset, er det forståeligt, at vi har forskellige meninger om, *hvilke* stumper af viden, det er vigtigst at tilegne sig. Denne forskellighed er meget nyttig, for så vidt som den er med til at udvide den menneskelige erfaring, der »i videste forstand« naturligvis ikke blot omfatter det, vi selv og »vor tid« umiddelbart kommer ud for, men al den viden, vi har

mulighed for at tilegne os ad en række kanaler. I mange tilfælde må vi nøjes med, hvad vi kan få fat i på 2., 3. og 4. hånd. Kun ved at overse skrøbeligheden i selv de mest energiske bestræbelser, kan man, med Ingela Kyrre og Alex Wittendorff, tale om at være »specialist i helhed«.

Der er imidlertid een ting, som kan forlanges af enhver historiker, nemlig at hun eller han kun udtaler sig med overbevisning om det, vedkommende virkelig har tilegnet sig. Ingen henvisning til overordnede synspunkter kan befri nogen fra opfyldelse af dette krav. Også de, der kender en virkelighed, som mennesker i almindelighed ikke er i stand til at se, sådan som KW synes at gøre det, er underkastet kravet om at kunne dokumentere, hvad de siger, og det er nødvendigt, at det sker på grundlag af de højst fragmentariske vidnesbyrd, som foreligger i kilderne. Intet »totalitetsperspektiv« kan dispensere fra nødvendigheden af at kende kilderne til det emne, man beskæftiger sig med, og af at behandle dem nøjagtigt og kontrollabelt.

KW er meget optaget af, at jeg er teolog. Det er jeg også selv. Det bestemmer mine interesser, og det kan selvfølgelig mærkes, når jeg skriver. Alt andet ville være sært. Det kan være, det er en fejl at holde sig til, hvad man mener at have nogen forstand på, men hvad skal man gøre, hvis man ikke har »mod« til andet? Hvis der er en ting, som ikke bekymrer mig det fjerneste, er det, hvis irritation over, at jeg er teolog, giver anledning til en fordomsfuld indstilling over for mit arbejde. Jeg vil ikke løfte så meget som en lillefinger for at hindre det i at ske. Eftersom jeg ikke påberåber mig nogen form for esoterisk indsigt, overlader jeg roligt dommen til andre. Hvis jeg havde betragtet denne debat som typisk for, hvad man kan forvente af mennesker med kandidateksamen eller konferens i historie, ville jeg have haft endnu en grund – foruden dem, jeg har i forvejen – til at være glad over, at jeg er teolog. Heldigvis har jeg ingen grund til denne antagelse, og derfor vil jeg trygt fortsætte samtaler og samarbejde med de historikere, der ligesom jeg selv er henvist til at klare sig med, hvad de har fået af de to ting, som forbliver uundværlige, nemlig viden og intellekt.

I første omgang prøvede jeg på at vinde klarhed over, hvad makkerparret Kyrre-Wittendorff ønsker at gøre gældende, ved at stille dem nogle spørgsmål. Forsøget må siges at være slået fejl, eftersom de ikke har ønsket at svare, men i stedet for bidrager med endnu et stykke, for mig at se, diffust prosa. Tankegangen er springende, og helt trivielle overvejelser – kosmetisk udstyret som dybsindigheder – kombineres med løsrevne citater og gådefulde spekulationer. Resultatet gør et noget rodet indtryk. Jeg kommer ikke udenom at indrømme min afmagt over for summen af disse betragtninger. For en sikkerheds skyld må jeg lade den mulighed stå

åben, at det hele simpelthen er så subtilt, at det er *supra rationem*, i hvert fald i det omfang, hvori samme er skænket undertegnede. Men jeg må dog indrømme, at jeg er mere tilbøjelig til at anse KWs indlæg for at være usammenhængende og uinteresseret i en samtale. Det har jeg nogle grunde til, som jeg kort vil anføre.

I.

Midt i de vidtløftige betragtninger over totalitet, psykoanalyse, børneopdragelse m.m. forekommer nogle fejl og inkonsekvenser, som er til at få tag i.

1. Udtrykket »menneskelig erfaring i videste forstand« bringer KW ind på, hvad de forstår ved hermeneutik. Det må være undgået deres opmærksomhed, at til erfaring »i videste forstand« hører al den indsigt der måtte stå til ens rådighed, selvfølgelig også, hvad man måtte vide om tankeformernes skiften gennem tiderne. Det nævnte udsagn har derfor ikke noget med indfølelse at gøre, sådan som KW synes at mene, siden det udløser en associationskæde hos dem.

2. Det er meget uheldigt, at de lader »indfølelsen« udtrykke med et citat af Gadamer, hvori han siger noget helt andet. En af Gadammers væsentlige bestræbelser er nemlig at gøre op med det indfølelsesbegreb, som ganske rigtigt optræder hos Schleiermacher og også hos Wilhelm Dilthey. Når man ikke er klar over det, gør man bedst i at undlade at citere Gadamer.

3. Det er mig ikke logisk muligt at forstå det spring, der fører KW fra totaliteten til psykoanalysen. Også her må jeg påpege en fejltagelse: jeg har såvist ikke forvekslet KWs forklaring af Luther med Freud. Tværtimod har jeg betegnet den som vulgærfreudianisme af helt utrolig karakter. Iøvrigt står det mig ikke klart, om det, KW kalder »underbevidstheden«, forudsættes at have noget at gøre med det, der hos Freud hedder »det ubevidste«?

4. Værdien af Ingela Kyrres og Alex Wittendorffs indsigt i den historiske totalitet sættes på en alvorlig prøve – som den ikke består – når det til sidst i det afsnit, der handler om *De servo arbitrio*, hævdes, at det var Luthers synspunkt, der slog igennem på bekostning af Erasmus. Det er ganske simpelt historisk forkert. Striden mellem Luther og Erasmus fik ingen større betydning for reformationsforløbet, men det var Erasmus, der fik den største indflydelse i dette spørgsmål, også på luthersk grund. Opfatter man Luthers synspunkt som det *typiske* for perioden – og KW kan i henhold til min grammatik ikke forstås anderledes – kan det kun skyldes uvidenhed, og hvad er så den »mentalitetshistoriske« betragtning

værd? Men måske kan KW ved hjælp af indsigt i den virkelighed, som var skjult for datidens mennesker, og er det for os, påvise, at den manglende *bevidste* tilslutning til Luther i datiden er uden relevans?

5. Jeg har noteret med interesse, at Luthers øvrighedsbegreb bl.a. hænger sammen med, at han satte evangeliet over alt andet. Men det undrer mig, at det skulle være noget, KW har gjort opmærksom på. I deres første indlæg afviste de ellers mit spørgsmål, – om man overhovedet kan tale om evangeliet, uden at det må medføre, at politiske spørgsmål mister deres sidste gyldighed? – ved at sige, at det både ud fra det 16. århundredes virkelighed og ud fra vor er uholdbart at spørge sådan, fordi det skulle sætte et umuligt skel mellem religion og samfundsopfattelse. Det glæder mig naturligvis, at KW har skiftet mening. Blot finder jeg det sært, at de ikke selv er klare over det.

6. KW synes at anse Obendiek og Oberman for lutheranere. Det er ingen af dem. Obendiek er katolik, men der findes i dag næppe een seriøs katolsk reformationshistoriker, der ikke tager afstand fra hans bog. KW synes ikke at have opdaget, at Obendiek i kontroverteologisk ånd vil Luther til livs. Det tyder på eet af to: enten har de ikke læst hans bog, eller også har de ikke forstået den. Ekspertes i opsporing af bagvedliggende, men udtalte motiver, af KWs kaliber, skulle ellers nok have mulighed for at finde ud af det. Vi kan formentlig være enige om, at man skal være forsigtig med at påberåbe sig bøger, man ikke har læst, og vel også om, at man ikke bør læse så overfladisk, at man går glip af meningen?

7. KW anfører i citationstegn nogle ord, som børnene i talrige generationer skal have lært i katekismusundervisningen. Da det var Den lille Katekismus, man lærte, skulle man formode, at ordene er hentet derfra. Det er de ikke. Omgangen med citater er i hele indlægget upræcis og sjusket.

Der kunne nævnes flere eksempler, men da de er led i vidtløftige og for mig at se uklare overvejelser, ville det kræve megen plads og urimelig tålmodighed hos læserne at gå ind på dem. Men de anførte er da også tilstrækkelige. Hvorledes disse fejl og inkonsekvenser har kunnet overleve et kritisk gennemsyn af indlægget, inden det sendtes til redaktionen, skal jeg ikke gætte på. De er mildt sagt uheldige og øger ikke tiltroen til visdommen i de mere gådefulde afsnit. Viden og evne til koncis tænkning er en fordel, hvis man vil argumentere. Men er det overhovedet det, Ingela Kyrre og Alex Wittendorff vil?

II.

At løfte pegefingre overlader jeg normalt til sådanne, der har set verdensånden til hest eller opnået indsigt i den helhed, der forvandler alt andet til abstraktioner, altså til dem, der kender den virkelighed, som vi andre går glip af, men i dette tilfælde må jeg gøre en undtagelse. Medens KW er hævet over at svare på mine spørgsmål, anser de ikke sig selv for at være for gode til at benytte en fremgangsmåde, der ellers med rette ringeagtes i offentlig debat, nemlig at lade mistænkeliggørelser træde i stedet for argumenter. Der var allerede spor af denne metode i deres første indlæg, men jeg tilskrev det sproglig ubehjælpssomhed og lod det passere med en kort hentydning. Det lader sig ikke gøre denne gang. Nu viser det sig nemlig, at det ikke var en fejltagelse, der kan undskyldes, men at det simpelthen er KWs måde at polemisere på. Hvis jeg havde haft respekt for KWs faglige indsigt, ville det formentlig have krænknet mig. Men som det nu er, finder jeg det bare ynkeligt. Naturligvis har jeg gjort mig mine tanker om KWs motiver til at skrive, som de gør, men det kunne ikke falde mig ind at underholde offentligheden med mine overvejelser. Perfidi er en grim genre, som man bør holde sig fra. Hvad vi hver for sig føler og tror, hvilke motiver vi har, hvilken lykkelig eller ulykkelig barndom vi måtte have haft, hvilke bekendelser vi måtte have lyst til at aflægge – alt dette vedkommer ikke en debat som denne. Der drejer det sig om argumenter, og har man ingen, bør man tie stille.

Over for mistænkeliggørelse kunne det ikke falde mig ind at forsvare mig. Med sindsro går jeg ud fra ikke at være ene om at anse denne metode for sammenlignelig med en boomerang, der alene rammer kasteren.

III.

Man må imidlertid have mig undskyldt, når jeg på denne baggrund er mindre interesseret i at fortsætte en drøftelse med Ingela Kyrre og Alex Wittendorff, i hvert fald i denne omgang. Man bør dog aldrig smække døren i på en sådan måde, at den ikke er til at åbne igen. Selv uden at forstå, hvordan man i mystisk eller metafysisk overlegenhed kan have Vorherre, verdensånden eller totaliteten til sin disposition, vil jeg stadig være parat til at tage ved lære af den indsigt og viden, som således begunstigede måtte lægge for dagen. For så vidt angår de to totalitetsspecialister, det her drejer sig om, vil jeg dog foreslå en tænke- og læsepause, inden vi måske forsøger igen. Hvem ved, måske kan selv den, der ser det hele lidt fra oven, have gavn af at læse kilderne? Det syn på Luthers

gudsbillede og menneskesyn, KW fremlagde i deres første indlæg, er så uhyrligt, at det er helt umuligt at forestille sig, hvor de har det fra. Hvis det skulle hidrøre fra et grundigt studium af et stort antal af Luthers tyske og latinske skrifter, er resultatet så kompromitterende, at håbet om en senere saglig drøftelse må blegne. Det skal dog retfærdigvis siges, at Ingela Kyrre og Alex Wittendorff intetsteds har påstået, at de sidder inde med en sådan bred og grundig indsigt i Luthers skrifter. Indtil videre står altså den mulighed åben, at de i dette tilfælde blot er kommet for skade at udtale sig om noget, de ikke kender til. Jeg indrømmer gerne, at heller ikke denne mulighed er smigrende, men den giver dog håb om en fremtidig bedring af situationen, medens den anden mulighed kun er trist og udsigtsløs. Og dermed farvel for denne gang.